

Rotvältor på stenålders-
boplatsen vid

Återvall

Arkeologisk kontroll av RAÄ 37,
Ingarö socken, Värmdö kommun,
Uppland.

Göran Werthwein
Rapport 2003:18

Rotvältor på stenålders-
boplatsen vid

Återvall

Arkeologisk kontroll av RAÄ 37,
Ingarö socken, Värmdö kommun,
Uppland.

Göran Werthwein
Rapport 2003:18

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.lansmuseum.a.se

 STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Box 6176 102 33 Stockholm
Tel 08-690 69 60 Fax 08-32 32 72
Besöksadress: Klarahuset, Sabbatsbergsvägen 6
Hemsida www.lansmuseum.a.se

Tidaxel: Mats Vänehem

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Redaktionell bearbetning: Göran Werthwein
Produktion av planer: Göran Werthwein
Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133
Stockholm 2003

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Metod	7
Återvall - historik	8
Resultat	8
<i>Stenmaterialet</i>	9
<i>Keramik och dess dekor</i>	9
Diskussion	9
<i>Olikbeter - Likbeter</i>	10
<i>Ny boplatzgräns</i>	10
Litteratur	11
Tekniska och administrativa uppgifter	11

Figurförteckning

Figur 1	Undersökningsområdets läge på Blå kartan, skala 1:100 000	6
Figur 2	Den upprivna ytan vid rotvälta 5, foto G. Werthwein	8
Figur 3	Plan över rotvältornas placering, skala 1:5 000	9
Figur 4	Keramiskärva med intryck, teckning G. Werthwein	9
Figur 5	Tall som fallit över stig, foto G. Werthwein	10

Bilagor

Bilaga 1	Beskrivningar och fynd per rotvälta	12
----------	---	----

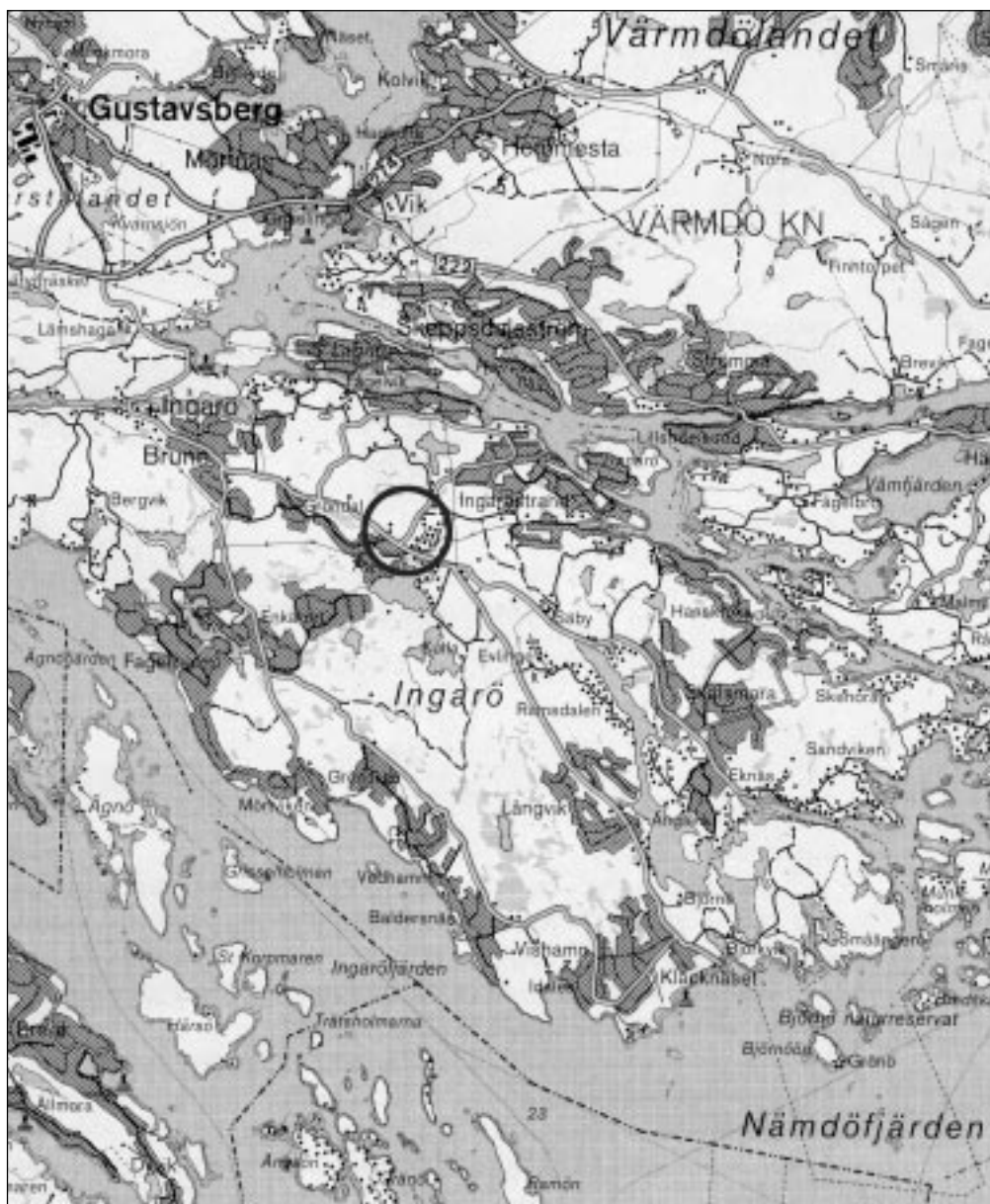

Fig 1. Undersökningsområdet markerat på Blå kartan, skala 1:100 000.

Sammanfattning

Under våren 2003 anmälde privatperson Mimmi Öberg till länsstyrelsen i Stockholm att ett antal vindfällen fanns på den gropkeramiska boplatsen, RAÄ 37, vid Återvall, Ingårö socken och Värmdö kommun, Uppland. För att kontrollera omfattningen av skadorna beslutade därför länsstyrelsen att en mindre undersökning av vältorna skulle ske.

Under två dagar undersöktes dessa av Stockholms läns museum i syfte att dokumentera innehållet i den upprivna sanden och i trädens rotsystem. Sammanlagt kontrollerades nio vältor där majoriteten utgjordes av äldre vältor. Totalt påträffades 115 fynd, fördelade på keramik och slagen sten.

Vid den nu aktuella rotvältskontrollen kunde Stockholms läns museum, liksom vid kontrollen 2002, konstatera att boplatavsgränsningen mot sandtaget i norr ej är helt fastslagen. En ny avgränsning, baserad på rotvältornas innehåll i norr, presenteras därför i rapporten.

Inledning

År 2002 anmälde privatperson Mimmi Öberg, till länsstyrelsen i Stockholm, att flera vindfällen fanns på boplat RAÄ 37 i Återvall, Ingarö socken och Värmdö kommun, Uppland. Dessa undersöktes av Stockholms läns museum vid detta tillfälle, med tillvaratagande av ett tämligen rikt ben-, sten- och keramikmaterial som följde. Under 2003 har åter ett antal rotvältor på Återvall anmälts av Mimmi Öberg varför länsstyrelsen beslutade om ytterligare en undersökning för att kontrollera omfattningen av skadorna.

Under två dagar i juni månad utförde Stockholms läns museum därför en undersökning av dessa vältor, vilka var nio till antalet. Beställare av uppdraget var Länsstyrelsen i Stockholm.

Topografi och fornlämningsmiljö

Boplatsens belägenhet är ungefär 27-34 meter över havet. Den vegetation som idag finns på platsen utgörs av gles tallskog, med högt gräs och ljung. Ett stort grustag finns i omedelbar anslutning till boplatsen i norr. Boplatsen sluttar mot söder och sydost. Markslaget är sand.

Vid den tid då återvallsboplatsen var bebodd stod vattnet ca 25-30 meter högre än idag. Detta gör att boplatsen var mer eller mindre strandbunden och att Ingarö utgjordes av mindre öar. Återvallsboplatsen låg under den yngre stenåldern (mellanneolitikum) vid inloppet till ett ca 2 km långt sund.

För en närmare beskrivning av topografin och fornlämningsmiljön hänvisas till författarens tidigare rapport om Återvall (Werthwein 2002:8).

Metod

Samma metod som vid undersökningen år 2002 har använts vid det nu aktuella tillfället. Denna metod bestod av att sälla all sand som fanns i de upprivna rotsystemen. Anledningen till detta var att tillvarata eventuella fynd från kulturlagret samt för att få en uppfattning av vältornas åverkan på fornlämningen. I samma syfte undersöktes och sällades även den löst liggande sanden på marken. Maskstorleken på

sållet var 4 mm. Om ett intakt sandlager kunde ses i vältans botten, grävde man ej ner i detta.

Sanden sållades över en presenning för att underlätta återfyllningen av detta i vältan, samtidigt som man inte förstörde marken intill vindfället. Därefter täcktes det "upprivna såret" med gräs, matjord och mossor, så långt det var möjligt.

Enstaka rotvältor dokumenterades med digitalkamera och samtliga mättes in med totalstation.

Återvall - historik

Här nedan kommer endast en översiktlig beskrivning att göras om vad som skett på boplatsen. Om en mer utförlig information önskas hänvisas läsaren åter till den tidigare rapporten om Återvall (Werthwein 2002:9).

Boplatsen påträffades först år 1913. Orsaken var byggandet av en väg (Seippel 1976). Upptäckten av boplatsen gjorde att man samma år men även år 1915 utförde några arkeologiska undersökningar. Dessa genererade ett rikt fyndmaterial.

Fosfatanalyser utfördes av Arrhenius för att försöka se lämningarnas relation till den ponerade strandkanten (Arrhenius 1931:48, Bergh 1990).

Fig 2. Här syns vindfällets (rotvålta 5) upprivna sår tydligt, foto Göran Werthwein.

Ytterligare arkeologiska undersökningar har utförts under 1949, 1964 och 1990. De senast utförda arkeologiska insatserna på boplatsen är, som sagt, de nu utförda kontrollerna av rotvältor under 2002 och 2003.

Resultat

Vid besiktningen av ytan kunde nio rotvältor ses. Majoriteten utgjordes av äldre vältor där stammen kapats, men även nya vältor fanns på området. Samtliga vältor hade blottat och rivit upp sandlagret. Ett antal av dessa vältor var belägna strax utanför den kända forn-lämningsgränsen, men det bedömdes ändå vara av vikt att kontrollera innehållet i dem. Anledningen till detta var att läns museet, vid rotvältskontrollen 2002, kunde påvisa att gropkeramiska fynd och kulturlager fanns utanför den då kända gränsen.

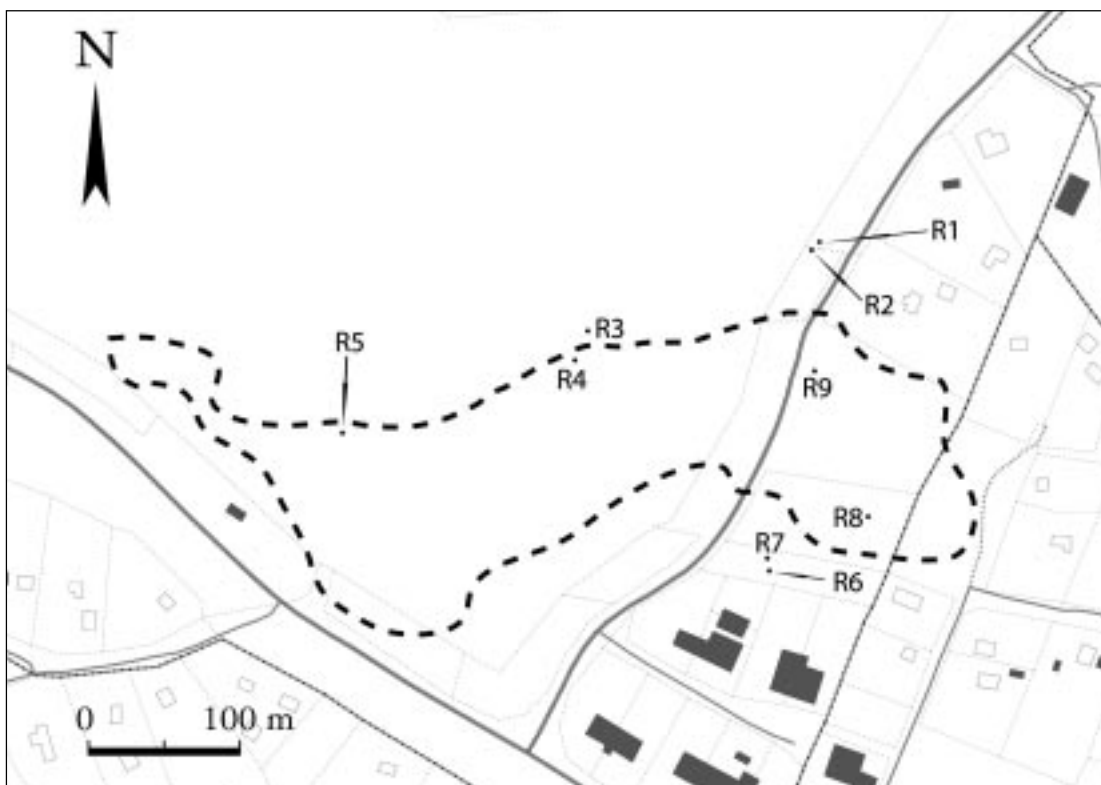

Fig 3. De aktuella rotvärtornas placering samt den nya fornlämningsavgränsningen är markerad på kartan, skala 1:5000.

Stenmaterialet

Endast två fynd av slagen sten påträffades. Det ena fanns i rotvälta 5 och utgjordes av ett kvartsavslag. Det andra påträffades i rotvälta 8 och utgjordes av ett grönstensavslag.

Enstaka skärvsten förekom i rotvälta 5. Ansamlingen skärvsten var dock högre i välta 4.

Keramik och dess dekor

Totalt påträffades 113 keramikfragment (221,6 gr), fördelade på rotvälta 4, 5, 8 och 9. Skärvor av fast godstyp (87 st/183,3 gr) dominerade. Antalet skärvor av porös godstyp var således 26 st (33 gr).

Endast 11 skärvor hade ornamentik. Fast godstyp var representerat genom tio skärvor. Av den fasta keramiken hade en skärva ett genomgående hål, tre skärvor hade intryck av något redskap och sex skärvor hade gropar. Den ornerade porösa skärvan hade en grop.

Fig 4. Keramikskärva med intryck från rotvälta 8, skala 1:1. Teckning Göran Werthwein.

Diskussion

Den vetenskapliga och viktiga positionen som boplatsen i Återvall kan men även borde inta i den groppkeramiska forskningen på Södertörn har berörts i en tidigare

Fig 5. Denna tall har fallit rakt över promenadstigen och försvårar för de besökande i området, foto Göran Werthwein.

rapport (Werthwein 2002:13-14). Det var därför av vikt att åter få möjlighet att kontrollera de ny-anmälda rotvältorna.

Med små och enkla medel erbjöds nu slumpmässigt en inblick i platsens fyndspridning och materialfördelning. Genom att se dessa skillnader kan en försiktig bild av vad som en gång skett på platsen sakta byggas upp och komplettera det befintliga kunskapsläget. Man bör dock vara medveten om de brister som denna typ av kontroll har och tyvärr så kan man inte få kunskaper om lagerbild/stratigrafi. Dessa brister är som sagt inbyggda i rotvältornas problematik.

Olikheter - Likheter

Det kan tyckas att endast en bråkdel av keramiken bar ornamentik men om man sätter de 11 ornerade skärvorna i relation till det totala antalet skärvor visar det sig att de utgjorde 9,7 % av keramiken. Om man vidare jämför keramiken från den nu aktuella rotvältkontrollen med den som utfördes 2002 kan man se att överensstämmelsen är slående på vissa punkter. Den ornerade keramiken från 2002 utgjorde 9,2 % av totalt 3114 keramikskärvor. Av detta kan man kanske dra slutsatsen att även om underlaget endast utgörs av 113 skärvor är de i specifika fall statistiskt hållbara. Det är ändå att föredra ett rikt fyndmaterial fördelat över hela ytan då det är omöjligt att på förhand veta när dessa specifika fallen införlivats. Ju större fyndmängd desto säkrare statistik.

Vid den nu aktuella kontrollen dominerade fast gods vad det gäller keramiken i allmänhet men även vad det gäller dekorerade skärvor. Detta är tvärt emot resultatet från 2002. Orsaken till detta är troligen att delvis nya ytor kontrollerats och att detta möjligen speglar en kronologisk och/eller rumslig skillnad. Erfarenheter från andra gropkeramiska boplatser har t.ex. visat att fast gods var vanligare under den äldre delen av gropkeramisk kultur.

Under 2003 påträffades inte ett enda fragment av brända ben vilket var anmärkningsvärt, då man året innan hittade totalt 563 fragment i vältorna. En annan avvikande punkt var att endast två stenfynd kunde ses vid den nu aktuella kontrollen jämfört med 193 fynd av sten under 2002.

Ny boplatsgrens

Även denna gång kunde fynd påvisas utanför den kända avgränsningen, varför en ny gräns nu presenteras på kartan. Den äldre avgränsningen har förblivit intakt kring de ytor som ej kontrollerats och den utvidgade gränsen är endast gjord intill aktuella vältor och strikt baserad på vältornas innehåll. De rotvältor som var fyndtomma och låg utanför den kända gränsen har verifierat frånvaron av boplatser åt dessa håll.

Gränsen representerar dock sannolikt inte den faktiska boplatzgränsen då det är lätt att föreställa sig aktiviteter som inte genererat påtagliga fynd och anläggningar. Det finns etnografiska exempel där människor tillhörande vissa s.k. traditionella kulturer har "heliga ytor" i utkanten av boplatzområdet där man t.ex. dansat och utfört specifika riter (Godelier 1988). Det mentala boplatzrummet är således inte detsamma som de gränser arkeologen idag skapar utifrån fyndförande lager och spridningen av anläggningar.

Litteratur

- Arrhenius, O. 1931. Markanalysen i arkeologins tjänst. *Geologiska föreningens förhandlingar* 53:3.
- Bergh, S. 1990. *Gropkeramisk boplatz vid Återvall*, UV Mitt, Rapport. Riksantikvarieämbetet.
- Godelier, M. 1988. *The making of great men. Male domination and power among the New Guinea Baruya*. Cambridge studies in social anthropology. Cambridge.
- Seippel, P. 1976. *Återvall, Ingarö sn, Uppland. En presentation av ett boplatzmaterial samt en keramikanalys*. Trebetygsuppsats. Stockholms universitet.
- Werthwein, G. 2002. *Vindfällan på den gropkeramiska boplatzen vid Återvall*. Arkeologisk kontroll av Raä 37, Ingarö socken, Värmdö kommun, Uppland. Rapport 2002:8. Stockholms läns museum.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stockholms läns museums dnr:	2003:091
Länsstyrelsens beslut dnr:	431-03-38648
Ekonomiska kartans blad:	10J 5a
Belägenhet:	X 6575481 Y 1651738
Undersökningsperiod:	juni 2003
Arkeologisk personal:	Göran Werthwein (fält- och rapportansvarig), Richard Grönwall
Kommun:	Värmdö
Socken:	Ingarö
Arkivmaterial:	Förvaras på Stockholms läns museum

Bilaga 1

Beskrivning och fynd per rotvälta

Rotvälta 1: 0,7 x 0,7 m stor och ca 0,3 m djup markskada. Gammal rotvälta men den upprivna sanden fortfarande blottad. Endast rotsystemet skrapades igenom och sållades. Belägen utanför den konstaterade boplotsavgränsningen 1949.

Rotvälta 2: 0,7 x 0,7 m stor och ca 0,3 m djup markskada. Gammal rotvälta men den upprivna sanden fortfarande blottad, dock delvis igenväxt. Endast rotsystemet skrapades igenom och sållades. Belägen utanför den konstaterade boplotsavgränsningen 1949.

Rotvälta 3: 1 x 0,5 m stor och ca 0,3 m djup markskada. Gammal rotvälta men den upprivna sanden fortfarande blottad, dock delvis igenväxt. Endast rotsystemet skrapades igenom och sållades. Belägen utanför den konstaterade boplotsavgränsningen 1949.

Rotvälta 4: 1,2 x 0,5 m stor och ca 0,3 m djup markskada. En äldre välta med delvis blottad sand. Enstaka skärvsten fanns i vältan.

Fynd:

25 st keramikskärvor (14 st fast gods – 11 st porös godstyp)

Rotvälta 5: 1,1 x 0,8 m stor och ca 0,3 m djup markskada. Ny rotvälta där stammen låg över gångväg. Enstaka skärvsten fanns i vältan.

Fynd:

76 st keramikskärvor (70 st fast gods – 6 st porös godstyp)

1 st kvartsavslag

Rotvälta 6-7: 1 x 1 m stor och ca 0,2-0,3 m djup markskada. Gammal rotvälter. Endast rotsystemet skrapades igenom och sållades. Belägen utanför känd fornlämningsgräns.

Rotvälta 8: 0,5 x 0,5 m stor och ca 0,2-0,34 m djup markskada. Äldre välta som delvis vuxit igen. Endast någon skärvsten påträffades.

Fynd:

9 st keramikskärvor (1 st fast gods – 8 st porös godstyp)

1 st grönstensavslag

Rotvälta 9: 1,2 x 0,8 m stor och ca 0,3-0,4 m djup markskada. Välta sannolikt från 2002. Endast någon skärvsten påträffades.

Fynd:

3 st keramikskärvor (2 st fast gods – 1 st porös godstyp)